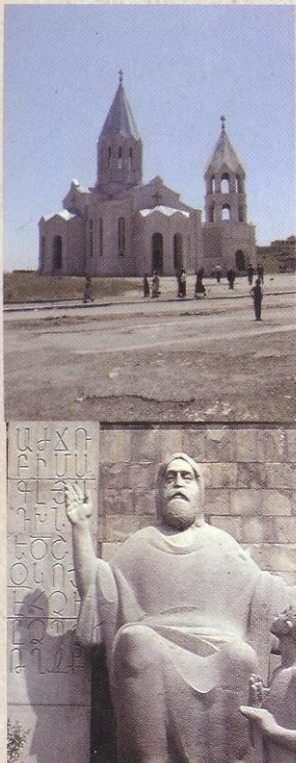

ԱՐՑԱԽԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
АРЦАХСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ

$$E=mc^2$$

3 (16) 2007

ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏ

СТЕПАНАКЕРТ

Արցախի պետական համալսարան
Арцахский государственный университет

Գիտական տեղեկագիր

Ученые записки

N 3 (16)

ՆՅՈՒԹԵՐ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԻԻ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ

Ապրիլ 12-14, 2007թ.

Ստեփանակերտ

Степанакерт

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐՐ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՈՒ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ

Ա.Ն. Հարությունյան

Սկսած 2006թ. դեկտեմբերի 10-ից Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունն իր Սահմանադրության ընդունումով թեակոխել է իրավական կյանքի մի նոր փուլ: Օրակարգի խնդիր է դարձել այն գաղափարների իրականացումը, որոնք տեղ են գտել Սահմանադրության մեջ և որոնք միտված են մեր երկրի ներքին կառուցվածքի կատարելագործմանը, նրա միջազգային հեղինակության բարձրացմանը: Մյուս կողմից պետք է շարունակել կառուցել այն ժողովրդավարական, իրավական և սոցիալական պետությունը, որի հիմքերը դրվել են վերջին տասնամյակներում:

Իրավական պետության դերին հավակնող աշխարհի գրեթե բոլոր պետությունները իրենց Սահմանադրության մեջ հռչակվում են որպես իրավական պետություն և այդ նպատակով մշակում են նոր տեսություններ ու հայեցակարգեր, որոնք ուղղված են դրանց իրականացմանն ու հետագա կատարելագործմանը: Մեր պարագայում դա բացառություն չէ, սակայն, ի տարբերություն բազմաթիվ այլ երկրների, ԼՂՀ-ն՝ որպես ինքնիշխան պետություն, տակավին երիտասարդ է և շատ քան ունի սովորելու աշխարհի զարգացած ժողովրդավարական երկրներից, դրանք մեր երկրում տեղայնացնելու: Չնայած այս ամենին՝ իրավական պետություն կառուցելու ուղղությամբ երկրում որոշակի քայլեր արվում են, սակայն այդ համատեքստում կա մեկը, որը քիչ է ուսումնասիրված ու արժանի է առանձնակի ուշադրության: Խոսքը վերաբերում է իրավական դաստիարակությանը, որի մասին էլ կխոսվի ստորև:

Որպեսզի ուսումնասիրվող թեմայի վերաբերյալ ավելի հստակ պատկերացում ստացվի, նպատակահարմար ենք գտել այն պայմանականորեն տրոհել հետևյալ մասերի.

1. առաջ քաշել թեմայի խնդիրը,
2. հիմնավորել դրա հրատապությունը,
3. առաջ քաշել դրա լուծման տարբերակներ,
4. ինչ ցանկալի արդյունքի կհասցնեն առաջ քաշված տեսակետները:

Նախքան իրավական դաստիարակությանն անդրադառնալը, հոգեբանության լեզվով ներկայացնենք, թե ինչ ասել է «դաստիարակություն»:

Մանկավարժական և հոգեբանական բնութագրումներով դաստիարակությունը անձի սոցիալականացման, անձի՝ որպես հասարակության անդամի կայացման ամենակարևոր պայմաններից մեկն է: Դա գործունեություն է՝ ուղղված նոր սերունդներին պատմահասարակական փորձի հաղորդմանը, որն իրականացվում է մարդու գիտակցության և վարքի վրա պլանաչափ և նպատակաուղղված ներգործության միջոցով նրա մեջ որոշակի դիրքորոշումներ ձևավորելու նպատակով [4, էջ 130]:

Քաղաքացիների դաստիարակությունն իրականացվում է միասնական, համընդգրկուն համակարգի շրջանակներում: Եթե այն տրոհենք առանձին բաղկացուցիչ մասերի, ապա կարելի է երևան բերել տարբեր, դաստիարակության՝ համեմատաբար ինքնուրույն տեսակներ. իրավական, քաղաքական, բարոյական, աշխատանքային, գեղագիտական և այլն: Այս առանձին դաստիարակչական գործընթացներից յուրաքանչյուրն օժտված է մի շարք առանձնահատկություններով, որոնք բխում են կիրառվող դաստիարակչական ձևերի, միջոցների, մեթոդների և սկզբունքների տարբերությունից: Եթե դաստիարակության այս բոլոր ձևերի համար ընդհանուրը դաստիարակության օբյեկտն է՝ անձն իր գիտակցությամբ և հոգեկանով, ապա դրանցից յուրաքանչյուրի առանձնահատկությունը հանդես է գալիս դաստիարակության համապատասխան նդանակով:

Իրավական դաստիարակության հիմնական բովանդակությունն է՝ մարդկանց հաղորդակից դարձնել պետության, իրավունքի, օրինականության, իրավակարգի, անձի իրավունքների, ազատությունների և պարտականությունների մասին գիտելիքների հետ:

Պետության և իրավունքի տնտեսության մեջ կա կարծիք (Ն.Լ.Գրանատ), համաձայն որի՝ «իրավական դաստիարակության տակ ընդունված է հասկանալ պետության, նրա մարմինների և ծառայողների, հասարակական կազմակերպությունների և աշխատավորական կոլեկտիվների նպատակաուղղված ու համակարգված գործունեությունը՝ իրավագիտակցության և իրավական կուլտուրայի ձևավորման և բարձրացման համար» [6, էջ 395]:

Ազգաբնակչության իրավական դաստիարակության, իրավագիտակցության ձևավորման գաղափարը դարավոր պատմություն ունի: Պատմականորեն մարդկության մեծ մտածողների գիտակցության մեջ իրենց արտահայտությունն են գտել գաղափարներ մարդու իրավունքների, ազատությունների և արժանապատվության մասին: Մեզ արժեքավոր մտքեր են թողել Պլատոնը, Արիստոտելը, նաև ավելի ուշ դարաշրջանի մտածողներ: Մասնավորապես, Պլատոնը հաստատում է, որ «իմաստունին օրենք պետք չէ. նա ունի բանականություն», որը կարելի է մեկնաբանել պետության կառուցվածքի վերաբերյալ մեծ մտածողի լավագույն գաղափարների հետ, որտեղ կառավարում են փիլիսոփաները, իմաստուն մարդիկ, ովքեր մշակում են արդարամիտ օրենքներ [7, էջ 451]:

Հին հռոմեական իրավաբանների փորձը ցույց է տալիս, որ իրավագիտակցության դաստիարակությունը անհրաժեշտ է սկսել որքան հնարավոր է վաղ ժամանակում: Հիշենք, թե՛ հնչյալս էր դա արվում Հին Հռոմում. 12 աղյուսակների օրենքը տեղադրված էր քաղաքային հրապարակում և քաղաքացիների շարքերն ընդունվող յուրաքանչյուր պատանուց պահանջվում էր օրենքների բերանացի վերարտադրություն, իմացություն: Նրանք գտնում էին, որ առանց օրենքների իմացության հնարավոր չէ կատարել քաղաքացու պարտականությունները, հատկապես՝ դատական: Դատարանում քաղաքացին արդեն չէր կարող «պատճառաբանել օրենքի չիմացությունը» [9, էջ 79-80]:

Այսպիսի մոտեցումն իրենից ներկայացնում է առավել արդարացի ու մարդասիրական, քան այն, որն այսօր հիմնված է հետևյալ կանխադրույթի վրա. «օրենքի չիմացությունը չի ազատում պատասխանատվությունից»:

Իրավական դաստիարակության և իրավական կուլտուրայի վերաբերյալ մտքեր կարելի է գտնել նաև գեղարվեստական գրականության մեջ: Ֆրանսուա Ռաբլեն իր «Գարգանտյուա և Պանտագրուել» փիլիսոփայական վեպում, նկարագրելով Թելեմի վանքի անդամների կենսակերպը, նշում է, որ «նրանց ամբողջ կյանքը ո՛չ ենթարկվել է օրենքներին, ո՛չ կանոնադրություններին և ո՛չ էլ կանոններին, այլ նրանց սեփական բարի կամքին և ցանկությանը», իսկ վանքի կանոնադրությունը բաղկացած էր միայն մեկ կանոնից. «Արա, ինչ ուզում ես» [7, էջ 451]: Իհարկե, այս կանոնում արտահայտություն է գտել կրթված անհատականության գաղափարը, որը հստակ գիտի իր անելիքների շրջանակը:

Ժամանակակից պայմաններում, նրբ 2006թ. դեկտեմբերի 10-ի հանրաքվեով ընդունված Սահմանադրությամբ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը հռչակել ենք որպես իրավական պետություն (հողված 1-ին) [1, էջ 3], առաջնակարգ նշանակություն է ձեռք բերել բնակչությանը բարձր իրավագիտակցությամբ դաստիարակելն ու իրավական իրազեկվածության ապահովումը, նաև այն, որ իրավական դաստիարակության ուժեղացումը և օրինականության ամրապնդումը հանդիսանում են պետական կարևորագույն հիմնախնդիրներից մեկը:

Այս համատեքստում իրավական պետությունը կարելի է բնորոշել որպես մի միջավայր, որտեղ քաղաքացիներն օժտված են իրավագիտակցության բարձր մակարդակով և հասարակության առջև պատասխանատվության զգացումով, բարոյական բարձր հատկանիշներով: Այդ իսկ պատճառով բոլոր քաղաքացիներին հասարակական և իրավական գիտակցությամբ դաստիարակելը դառնում է իրավական պետության կառուցման բաղադրամասներից մեկը:

Իրավական հայկական պետության արագ ձևավորումը զգալի չափով պայմանավորված է նրա քաղաքացիների իրավական դաստիարակության մակարդակի բարձրացմամբ, իրավունքի, օրենքի հանդեպ բարձր հարգանքի ոգով դաստիարակմամբ, օրենքների իմացությամբ և դրանց անշեղ հետևմամբ ու կատարմամբ: Կարևոր է նաև խոր ըմբռնումն այն բանի, որ իրավակարգի և պետական կարգապահության ամրապնդումը հանդիսանում է պետության առջև դրված հիմնախնդիրների հաջող կատարման անհրաժեշտ նախապայման: Իրավական դաստիարակությունն անհրաժեշտ է քաղաքացիական հասարակության մեջ օրինականության ամրապնդման, արդարության հաղթանակի, այնպիսի բարոյական մթնոլորտի հաստատման համար, ուր մարդը կարող է ազատ ապրել և արգասաբեր աշխատել [5, էջ 58]:

Բնական է, որ անհատը իրավունքի մասին սկզբնական տեղեկություններ ստանում է ընտանիքում, հետո իրավական դաստիարակության գործին «լծվում» են մյուս սուբյեկտները՝ պետություն, սոցիալական միավորումներ, ուրիշ անհատներ: Իսկ ծնողները և մերձավոր բարեկամները երեխայի մեջ պատվաստում են բարոյական հիմքեր, որի վրա ձևավորվում են իրավագիտակցության տարրերը: Ծնողների մի մասը երեխայի մեջ դաստիարակում է բարոյագիտական (էթիկական), մշակութային և բարոյական նորմեր՝ քիչ ուշադրություն դարձնելով հայրենասիրության և՛ իրավունքի դաստիարակությանը:

Այն բանից հետո, երբ երեխան դուրս է գալիս ընտանիքից և հայտնվում այնպիսի իրադրությունում, երբ անհրաժեշտ է սոցիալականացում, նրա դաստիարակությանը զբաղվում են արդեն կրթված, արհեստավարժ մասնագետները: Եվ որքան այն վաղ տարիքում իրականացվի, այնքան շուտ կունենանք իրավադաստիարակված քաղաքացիներ, հասարակություն, հետևաբար և ամուր իրավակարգ:

Եթե իրավական դաստիարակությունը չմտցվի դպրոցական կրթության ամենավաղ փուլերում, ապա մարդը կդառնա այսպես ասած «կենցաղային իրավադաստիարակության գոռ», որի հիմնական կատեգորիան հանդիսանում է ժողովրդական «խմատությունը», որը փոխանցվում է սերնդեսերունդ: Ծայրահեղ ցածր իրավագիտակցության մակարդակով ծնողները չեն կարող իրենց երեխաներին դաստիարակել իրավունքի ոգով: Նույնիսկ ընտանիքում երեխաները տեսնում են հարաբերության ոչ իրավական կողմը: Ընտանիքում, կենցաղային, փողոցային հարաբերություններում երեխաների հարցերի լուծումը շատ հաճախ տեսնում են ուժի կիրառման տեսանկյունից: Ինչպես ասում է ճապոնական իմաստությունը՝ այնտեղ, որտեղ ուժի իրավունքն է, չկա իրավունքի ուժ:

Բանի որ իրավական դաստիարակության գործում զգալի տեղը պատկանում է դպրոցին, իսկ այս կրթարանում անհրաժեշտ է, որ նրա հետ ուղղակի և անուղղակի ձևով կապված ամեն որ իմանա իր իրավունքները, պարտականություններ, ուստի կարելի է դպրոցի տեսանելի մի անկյունում կախել այսպես կոչված «Իրավունքների մասին քիլ», որտեղ ամրագրված կլինեն աշակերտների, ուսուցիչների, դպրոցի տնօրինության և սովորողների ծնողների իրավունքները, նաև պարտականությունները, իսկ այդ իրավունքներին անշեղորեն հետևելը կդառնա դպրոցի «հավատո հանգանակը»:

Այն կազմակերպություններն ու անձինք, որոնք կոչված են զբաղվելու բնակչության իրավական դաստիարակությամբ, պետք է պայքարեն մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտի խարտիաներում նախատեսված իղեալների հաստատման, անձի և պետության միջև փոխհարաբերությունների հաստատման համար, բացառությամբ իրավական նիսիլիզմի, որին հետևում են կամայականությունը, անկարգությունը, քաոսը:

Մեր երկրում շատ կարևոր է, որ այդ գործունեությամբ սկսեն զբաղվել ապագա արհեստավարժ իրավաբանները: Պետք է ձգտել նրան, որ, սովորելով իրավաբանական բաժնում, նրանք իրենց ապագա գործունեության հիմնական նպատակը տեսնեն գաղափարների քարոզչությունը, որը կոչված կլինի պաշտպանելու մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները ամեն հնարավոր կամայականությունից: «Նրանց կյանքի հիմնական ու անփոփոխ հայացքը պետք է դառնա թույլի պաշտպանությունը ուժեղից, որը հանդիսանում է համաշխարհային, համամարդկային բարոյականության և մշակույթի կանխադրությամբ մեկը» [8, էջ 335]:

Իրավական դաստիարակությունն ուղղակիորեն և անուղղակիորեն ազդում է կյանքի տարբեր ոլորտներում մարդու գիտակցության և գործունեության ձևավորման վրա: Պատահական չէ, որ իրավական համակարգի նորացման պայմաններում մեր հասարակության զարգացման հիմնահարցերի մեծ մասն անմիջապես կապված է ընդհանրապես իրավագիտակցության բարձրացման անհրաժեշտության հետ:

Այս կապակցությամբ ծագում են մի շարք հարցեր: Ինչպիսի՞ք են նրա՝ իրավական դաստիարակության հիմնական գծերը: Ինչպիսի՞ն է նրա դերը իրավական հայկական պետության ձևավորման ուղղություններից յուրաքանչյուրի իրազորման մեջ:

Պատասխանելով առաջին հարցին՝ հայ իրավագետ Ն.Ա.Ապիյանը նշում է, որ իրավական դաստիարակությունը բնութագրում է անձի ներքին համոզվածության, գիտելիքների և հմտությունների բարձր մակարդակ, ինչն իրազորվում է իրավական ոլորտում և ապահովում է կյանքում հասարակական իղեալների և արժեքների մարմնավորումը:

Կարևոր է ընդգծել, որ իրավական դաստիարակությունը ոչ միայն իրավական մտածողության բարձր աստիճանն է, այլև ամբողջ իրավական գործունեության նույն բարձր

որակն է՝ անկախ այն բանից, թե կոնկրետ ով է այն իրականացնում՝ պետությունը, թե՞ հասարակական մարմինը, պաշտոնատար անձը, քաղաքացիների խումբը, թե՞ առանձին մարդը [2, էջ 25]:

Իրավադաստիարակչական գործունեության և իրավական կուլտուրայի տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունեն այն մարդկանց բարոյական հատկանիշները, որոնք իրականացնում են տվյալ գործառույթները: Հենց այս առումով պետք է գնահատել դատարանի, դատախազության, ներքին գործերի մարմինների աշխատակիցների գործունեությունը [11]:

Դատախարակչական ներգործության օբյեկտների առանձնահատկությունները կանխորոշում են իրավունքի յուրաքանչյուր ճյուղի դատախարակչական գործառույթի ուղղվածության առանձնահատկությունը, մասնավորապես՝ քրեական իրավունքի: Տվյալ դեպքում այն արտահայտվում է ոչ միայն բարոյականության և իրավագիտակցության մակարդակի բարձրացմամբ, քաղաքացիների իրավական կուլտուրայի հետագա զարգացմամբ, այլև քրեական իրավունքի պահանջների տեսանկյունից՝ իրավախախտումների, բացասական վարքագծի դրսևորման նախագուշացման և դրանց վերացման մեջ:

Քրեական իրավունքի շատ ինստիտուտներ, որոնք հատկապես վերաբերում են քրեական պատասխանատվությանը, պատժի նշանակմանը, քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատմանը, ակտիվորեն խթանում են հանցագործություն կատարած անձանց ուղղմանն ու վերադաստիարակմանը:

Օրենսդրության ճյուղերի մանկավարժական բովանդակությունը և դատախարակչական ուղղվածությունը, որոնք կարգավորում են հանցագործությունների և այլ իրավախախտումների դեմ պայքարը, պահանջում են ոչ միայն դատախարակչական գործառույթների իրականացման մեխանիզմների խոր մշակում, այլև իրավաբանների, մանկավարժների և հոգեբանների կողմից մանկավարժական կատեգորիաների և հասկացությունների բազմակողմանի իմաստավորում, որոնք լայնորեն կիրառվում են քրեական իրավունքում:

Դատախարակչական մեծ դեր ունի նաև դատարանը՝ դատավճիռների ընդունման և կատարման փուլում: Եթե հարցնենք այն մարդուն, որի նկատմամբ արդարացի, մարդասիրական դատավճիռ է կայացվել, ապա նա կպատասխանի, թե՞ դատախարակչական ինչպիսի մեծ ներգործություն է ունեցել: Գիտակցելով դա՝ հետագայում նա ձեռնպահ կմնա հանցավոր քայլերի դիմելուց:

Իրավական հայկական պետության ձևավորումը ենթադրում է հասնել իրավադաստիարակչական գործունեության բարձր մակարդակի: Տվյալ գործընթացում կարելի է առանձնացնել մի քանի առաջնային ուղղություններ: Իր կարևորությամբ և որոշիչ ներգործությամբ առաջինը հասարակության գիտակցության մեջ իրավունքի՝ որպես անանցողիկ սոցիալական արժեքի սերմանումն է, առանց որի չեն կարող հաստատվել ժողովրդավարական հասարակարգերին բնորոշ արժեքները՝ սոցիալական արդարությունը, ազատությունը, հավասարությունը, հրապարակայնությունը, ժողովրդավարական այլ իդեալներն ու սկզբունքները [5, էջ 66]:

Իրավական դատախարակության ինստիտուտի զարգացման երկրորդ ուղղությունը կարելի է համարել իրավաստեղծ, օրինաստեղծ գործընթացի կատարելագործումը: Այս առումով անհրաժեշտ է ապահովել իրավաստեղծ գործընթացի կատարելագործումը, ինչպես նաև օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի որակը [5, էջ 68]:

Անձի իրավական ձևավորման վրա վիթխարի ազդեցություն է ունենում այն հոգևոր մթնոլորտը, այն իրավական կլիման, որը գերիշխում է տվյալ հասարակությունում: Որքան ամուր է իրավակարգը հասարակությունում, որքան բարձր է նրա անդամների կազմակերպվածությունն ու կարգապահությունը, որքան խորն է հարգանքն օրենքների և օրինականության նկատմամբ, այնքան հաջող է իրավական կուլտուրայի, իրավական գիտելիքների, իրավական համոզմունքի յուրացման գործընթացը: Եվ ընդհանրապես, անօրինականության մթնոլորտը, օրենքների նկատմամբ նիհիլիստական վերաբերմունքը, անհաստատունությունը, անկարգապահությունը խոչընդոտում են անձի իրավական ձևավորման գործընթացին, հարուցում են հակասոցիալական ուղղվածություն, հակասոցիալական վարքագիծ [10, էջ 136]:

Իրավունքի և այլ սոցիալական նորմերի արհամարհումը, որտեղ ժողովրդավարությունը դրսևորվում է հետևյալ բանաձևով՝ «Ուզում եմ, որ լինի այն, ինչ գանկանում եմ», արգելք է

հանդիսանում քաղաքացիական հասարակության, իրավական պետության ձևավորման ճանապարհին [7, էջ 451]: Սոցիալական չարի այս դրսևորումն անհրաժեշտ է հաղթահարել: Ժամանակակից պայմաններում հասարակության մեջ անհրաժեշտ է հաղթահարել նաև իրավական նիհիլիզմը, դաստիարակել օրենքի նկատմամբ հարգալից վերաբերմունք, պատասխանատվության գիտակցում և զգացում, անհանդուրժողականություն դեպի կամայականությունը, կաշառակերությունը: Քաղաքացիների առողջ բարոյականության և իրավագիտակցության ձևավորման հիմքերն են հանդիսանում սոցիալական խաղաղությունը, քաղաքացիների համաձայնությունը, բնակչության բոլոր սոցիալական խմբերի համագործակցությունը, ժողովրդի բարեկեցության բարձրացումը, մարդու իրավունքների նյութական երաշխիքների ընդլայնումը:

Իրավական դաստիարակության, ընդհանուր կուլտուրայի հետ նրա անխզելի կապի վրա մեծ ազդեցություն են թողնում գեղարվեստական գրականությունը, զանգվածային լրատվամիջոցները, այդ թվում և հեռուստատեսությունը, ռադիոն, մամուլի հրատարակումները: Իրավագիտակցության դաստիարակությունը հանդիսանում է ամբողջ հասարակության մշակութային կյանքի բաղկացուցիչ մասը, պետության սոցիալական գործառույթը, որը հոգ է տանում աճող սերնդի մասին: Մեծահասակ քաղաքացիների իրավական կրթվածությունը նույնպես դաստիարակչական նշանակություն ունի հասարակության զանգվածային գիտակցության վրա: Դաստիարակչական աշխատանքը բարձրացնում է անձի անհատական իրավագիտակցությունը մինչև առավել ընդհանուր իրավական սկզբունքների և պահանջների հասկանալը, որը համապատասխանում է ամբողջ հասարակության և պետության շահերին: Իրավունքի, օրինականության ոգով դաստիարակելը չի սահմանափակվում իրավական կրթվածությամբ, որը ձևավորում է դրական վերաբերմունք օրենքի և իրավունքի նկատմամբ, այլ իր ավարտն է գտնում անձի իրավական ակտիվության, նրա իրավական կուլտուրայի մեջ: Անձի իրավական կուլտուրան արտահայտվում է նրա կողմից իրավական գիտելիքների յուրացմամբ, օրենքի, իրավունքի նկատմամբ հարգալից վերաբերմունքով, իրավունքի նորմերի գիտակցական կատարմանը հետևելով, սոցիալական և իրավաբանական պատասխանատվության, հասկացողությամբ, իրավախախտման նկատմամբ անհանդուրժողական վերաբերմունքի դրսևորմամբ և նրա դեմ պայքարելով:

Բանի որ իրավական դաստիարակության հետ սերտորեն կապված է նաև իրավական կուլտուրան, ուստի քաղաքացու մոտ իրավական կուլտուրայի ձևավորման անհրաժեշտ նախապայմաններ կարող է հանդիսանալ հետևյալը, որին պայմանականորեն անվանում ենք առաջին փուլ.

- սեփական անձի հարգումը,
- գիտակցված հարգանք դիմացի նկատմամբ,
- ազգային սովորույթների և ավանդույթների իմացություն և հարգում,
- հարգալից վերաբերմունք շրջապատի բնական պաշարների նկատմամբ,
- արհեստավարժություն (պրոֆեսիոնալիզմ), ինտենսիվ զարգացում:

Այս վերոհիշյալը երկրորդ փուլում անձին կօգնի, որպեսզի նա իրավապաշտությունից անցնի իրավաստեղծ պահվածքի:

Երրորդ փուլը դրսևորվում է անձի կողմից այնպիսի պահվածքի դրսևորմամբ, որը կնախաձեռնի «Քաղաքացիական օրենսգրքի» որպես պետաիրավական դաշտի հիմնարար օրենքի ըմբռնումը, հարգումը, պաշտպանությունը և այլն:

Իրավական պետության ձևավորման և կայացման պարագայում իրավական դաստիարակությունը կարելի է դիտարկել որպես մի նպատակ, որի իրականացման համար անհրաժեշտ է դիմել հետևյալ քայլերին՝

1. Հասնել մարդկանց մոտ օրենսդրության, օրինականության, անձի իրավունքների և ազատությունների մասին կայուն գիտելիքների ստեղծմանը: Օրենքի հեղինակության բարձրացումը, որպես անխախտ սոցիալական արժեք, նրա նկատմամբ հարգանքը, վճռական պայքար է իրավական նիհիլիզմի դեմ:

2. Քաղաքացիների մոտ ստեղծել իրավական վարքագծի նկատմամբ կայուն դիրքորոշում, օրինապահության սովորության ձևավորում, արդարադատությանը և իրավական գործունեության այլ ձևերին մասնակցելու համայնություններ և կարողություններ, ինչպես նաև նրա խախտման ամեն մի դեպքի նկատմամբ բողոքի և անհանդուրժողականության մթնոլորտի ստեղծում, պատասխանատվության անխուսափելիություն:

Իրավական դաստիարակությունը գործունեության բարդ և բազմաապեկտ ձև է: Այն հանդիսանում է ցանկացած պետության գաղափարախոսական գործառույթի բաղադրամասը և դրսևորվում է մի քանի ձևերով:

1. Իրավունքի քարոզչությունը ՋԼՄ-ների միջոցով (ամսագիր, հեռուստատեսություն, ռադիո): Այս ձևին բնութագրական են զանգվածային, ավելի լայն լսարանի ընդգրկումը, տարբեր խորագրերի, թեմատիկ զրույցների, լրահաղորդումների օգտագործումը, իրավաբանական հիմնահարցերի վերաբերյալ գրականության հրատարակումը (բրոշյուրներ, օրենքների մեկնաբանություններ և այլն),

2. Բանավոր իրավական քարոզչություն՝ դասախոսություններ, խորհրդատվություն, զրույցներ, հարց ու պատասխանի երևիկո և այլն: Լսարանի ընդգրկվածությունն այստեղ չնայած փոքր է, սակայն հնարավորություն է ընձեռվում անմիջականորեն շփվել ունկնդիրների հետ, հետաքրքրող հարցերին անմիջապես տալ պատասխաններ, կատարել մտքերի փոխանակություն, մտնել բանավեճի մեջ,

3. արհեստավարժ իրավաբանական կրթություն, որտեղ իրավունքի ոլորտի մասնագետներ են պատրաստվում (իրավաբանական ԲՈՒՏ-եր, ֆակուլտետներ և այլն),

4. քաղաքացիների իրավական կրթություն՝ օրենսդրության ուսումնասիրում հանրակրթական դպրոցներում, վարժարաններում, տեխնիկումներում և ԲՈՒՏ-երում: Այս ձևի դրական կողմերն են՝ մշտական լսարան, ծրագրի առկայություն, տնային առաջադրանք, գործնական պարապմունքներ, քննություններ,

5. դիտողական իրավական տեղեկատվություն (իրավախախտների նկարների վահանակ, պատի թերթ և այլն),

6. իրավական պրակտիկայի ներգործություն՝ պետության, սահմանադրական դատարանի (ԼՂՏ-ում՝ սահմանադրական պալատ), դատարանների, մյուս իրավապահ մարմինների օրինաստեղծ գործունեությունը,

7. գրականության և արվեստի ստեղծագործությունների ներգործություն՝ կինոֆիլմեր, թատերական ներկայացումներ, հայկական և արտասահմանյան գրողների վեպեր և պատմվածքներ:

Քանի որ կյանքը նույն տեղում չի կանգնում, այլ մշտապես զարգանում ու կատարելագործվում է, ապա մարդկանց գիտակցության վրա ներազդելու բովանդակությունը, օբյեկտը, ձևը և եղանակները նույնպես փոփոխվում են, դառնում են ժամանակի պահանջներին համապատասխան: Եվ որքան էլ դրանք փոփոխվեն ու կատարելագործվեն, ամբողջությամբ վերցրած դրանց էությունը մնում է անփոփոխ: Անփոփոխ է նաև հետևյալ կանխադրույթը. իրավական դաստիարակությունն անհիմաստ է առանց իրավական ուսուցման [5, էջ 52]: Նրանք օրգանապես կապված են միմյանց հետ: Իրավական ուսուցումը դաստիարակչական արդյունք է ունենում, որը շատ կարևոր է անձի իրավական կայացման համար:

Իրավական դաստիարակությունը ճիշտ ուղղությամբ տանելու և հետագայում ցանկալի արդյունքի հասնելու համար անհրաժեշտ է մշակել այսպես կոչված «Իրավագիտակցության, իրավական դաստիարակության և իրավական կուլտուրայի» պետական ռազմավարության ծրագիր, որի իրականացմանը պետք է մասնակցեն իրավաբան-գիտնականներ, հոգեբաններ, մանկավարժներ և այլք, և որի սկիզբը կդրվի հենց դպրոցում: Ունենալով հստակ մշակված ռազմավարություն՝ կարելի է պետական մասշտաբով սկսել իրավական դաստիարակության գաղափարներից անցումը դեպի դրա իրականացում:

Մեր երկրի բոլոր միջնակարգ դպրոցներում մտցված է «Պետության և իրավունքի հիմունքներ» ուսումնական դասընթացի դասավանդումը, որը, բնականաբար, նպաստում է դեռևս պատանեկան տարիներից երեխաների մոտ պետության և իրավունքի վերաբերյալ գիտելիքներ սերմանելուն: Սակայն միայն դասավանդելը բավարար չէ, պետք է համապատասխան քայլեր ձեռնարկել այդ ուսուցիչների պատրաստման և վերապատրաստման ուղղությամբ, որի իրականացման նպատակով կարող են համագործակցել կրթության, մշակույթի, սպորտի և արդարադատության նախարարությունները:

Անհրաժեշտ է նշել, որ, չնայած իր արդիականությանն ու հրատապությանը, իրավական դաստիարակության խնդիրը հայրենական իրավագիտության մեջ գրեթե չի ուսումնասիրվել, կարծես դուրս է գիտնականների տեսադաշտից, որոնք զբաղվում են դաստիարակության հարցերով, իսկ արտասահմանում այն սահմանափակվում է այդ հասկացության ընդարձակ սահմանումներով:

Քանի որ սույն թեման անմիջականորեն կապված է իրավական պետության հետ, ապա անհրաժեշտ է դիտարկել դրա վերաբերյալ Ն.Ա.Ապիյանի տված ժամանակակից սահմանումը. «Իրավական է համարվում այնպիսի ինքնիշխան պետությունը, որտեղ ապահովված է օրենքի գերակայությունը, անցկացված է իշխանությունների տարանջատում, հստակ սահմանված է անձի իրավական կարգավիճակը, մշակված է պետության և անհատի փոխհարաբերության կառուցակարգը, նրաշխարհում է բոլոր կուսակցությունների իրավահավասարությունը, կանոնակարգված է պետության միջազգային գործունեությունը և առկա է գործող ժողովրդավարական օրենսդրություն, որը բացառում է ամեն տեսակի բռնություն» [3, էջ 32]:

Նկատելի է, որ սահմանման մեջ որևէ կերպ նշված չէ իրավագիտակցության, իրավական դաստիարակության և իրավական կուլտուրայի մասին որևէ դրույթ, իսկ այն դրույթները, որոնք վերաբերում են օրենքի գերակայությանը, անձի իրավական կարգավիճակին, պետության և անհատի փոխհարաբերության կառուցակարգին, հնարավոր չէ ընկալել որպես վերոհիշյալ հասկացությունների անուղղակի դրսևորում: Հաշվի առնելով իրավական պետության հետ անքակտելիորեն կապված այն հանգամանքը և այն, որ հնարավոր չէ խոսել իրավական պետության մասին՝ առանց վերոհիշյալ հասկացությունների պատշաճ մակարդակի ապահովման, առաջարկում ենք իրավական պետության սահմանման մեջ ավելացնել հետևյալ բառակապակցությունը՝ «առկա է իրավագիտակցության, իրավական դաստիարակության և իրավական կուլտուրայի պատշաճ մակարդակ», որն ավելի ամբողջական կդարձնի սահմանման բովանդակությունը:

Խոսելով այն մասին, թե ինչ ցանկալի արդյունքի կհասնենք վերոհիշատակված պայմանների և առհասարակ նույնաբնույթ գործունեության կատարմամբ, պետք է նշել, որ դրանով հանդերձ սկիզբ կդրվի մի նոր իրավական համապետական միջոցառման, որը կրելու է տևական բնույթ, քանի որ ուսումնասիրելով արտասահմանյան զարգացած երկրների առաջավոր փորձը՝ ակնհայտ երևում է, որ այսպիսի գործընթացը նրանց մոտ հարյուրամյակներ է տևել:

Գրականություն

1. ԸՂՀ Սահմանադրություն (10 դեկտեմբերի 2006թ.), Ստեփ., «Դիզակ-ալյուս» հրատ., 2006թ.:
2. Ն.Ա.Ապիյան, Ա.Ն.Ապիյան, Գ.Ն.Սաֆարյան, Իրավունքի տեսության հիմնահարցեր, Եր., 2003:
3. Ն.Ա.Ապիյան, Ա.Ն.Պետրոսյան, Իրավական պետություն և օրինականություն, Երևան, «Տիգրան Մեծ», 1999:
4. Սերգեյ Արզումանյան, Էլդա Գրին, Իրավաբանական հոգեբանություն, Երևան, 2004թ.:
5. Н.А.Апяян, С.Н.Апяян, Правосознание, правовое воспитание, правовая культура, Ереван, 2001:
6. Гранат Н.Л., Правовое воспитание: понятие, формы и методы осуществления.-В кн.: Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Том 2. Теория права.-Отв. ред. профессор М.Н.Марченко,-М.; “Зерцало”; 1998.
7. Теория государства и права. Под ред. профессора М.Н.Марченко,-М.; “Зерцало”; 1996.
8. Русинов Р.К., Семіко А.П., Правовое воспитание и правовое обучение.-В.кн.: Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов.-М.; “Норма-Инфра-М”, 1998.
9. Черниловский З.М., Всеобщая история государства и права. Учебник для вузов.-М.; “Высшая школа”, 1983.
10. Журнал “Советское государство и право”, 1976, N 1.
11. Архизадача-действовать по закону. Интервью с министром внутренних дел и национальной безопасности С.Саркисяном.-Еженедельник §02, 1997, 10 апр.

ԱրՊՀ, փիլիսոփայության և իրավունքի ամբիոն

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ի.Ս. Առաքելյան 907-րդ <ՈՂԻՎԱԾ: ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	3
Ա.Ս. Ասրյան ՍԱՐԴԱՐՍՊԱՏԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԸ ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ	6
Ն.Գ. Հովսեփյան ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ՀԱՅ-ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ, 1920Թ. ԱՄՈՒՆԸ. ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՕԿՈՒՊԱՑԻԱՆ	13
Ս.Ա. Պողոսյան ԿԻԼԻԿԻԱՅԻ ՌԻՂՈՒԹՅԱՄԲ ԳՈՐԾՈՂ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԶՈՐԱՄԱՍ ԿԱԶՄԱՎՈՐԵԼՈՒ ԾՐԱԳՐԵՐԸ 1914-1916 ԹԹ.	17
Խ. Ստեփանյան ՌՈՒԲԵՆ ՏԵՐ-ՄԻՆԱՅԱՆԻ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ՄԻԱՑՅԱԼ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԱՂԱՓԱՐԻ ԾՈՒՐՋ	24
Լ.Է. Սուլեյմանյան ՀԱՅ ԴԱՏՆ ՈՒ ԱՐԻ ԹՈՒՐԲԻԱՆ	30
Ն.Է. Օհանջանյան ՅԱՐԱԿԱՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՂԱԲԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՂԱՐԱԲԱՂՈՒՄ 1805-1860-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ ԵՎ ԴՐԱ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ	35
Ա. Հ. Հարությունյան ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐԸ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՈՒ ԿԱՅԱՅՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ	41
Հ. Փաշայան ԱՄՆԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄԸ Ադրեւս-ԼՂԻՄ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ՆԿԱՏՄԱՐԻ ԱՄՆ-ԽՍՀՄ ՀԱԿԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ	48
Ն.Ա. Աբրահամյան ԼՂՀ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԾՈՒԿԱՆ ԵՎ ԲՆԱԿԶՈՒԹՅԱՆ ԶԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՌԻՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	55
Ա.Լ. Առատամյան ԼՂՀ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ	61
Մ.Գ. Աֆանասյան ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ	66
Ե.Ռ. Հայրիյան ԴՐԱՄԱՎԱՐԿԱՅԻՆ ԲԱՂԱԲԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃՐ	71
Ա. Հարությունյան ԾՐԱԳՐԱՅԻՆ ԲՅՈՒՋԵՏԱՎՈՐՄԱՆ ՆԵՐԴՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԼՂՀ - ՈՒՄ	75
Ա. Հովսեփյան ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ	79
Լ. Հովսեփյան ԵՐԳ ԵՐԳՈՅԻ ՀԱՎԵԼՎԱԾԸ ԵՎ ՎԱՐԴԱՆ ԱՐԵՎԵԼՅԻՆ	87
Պ. Սահակյան ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՅՈՒ ԱՊՐԱԾ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԵՎ ՆՐԱ «ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ» ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ ՊՐՈԲԼԵՄԸ	90
Р. А. Саркисян О КНИГЕ В. ГРОССМАНА “ДОБРО ВАМ” (Проблемы взаимосвязей русской и армянской литератур)	96